

EHL-İ SÜNNET VE'L-CEMAAT KAVRAMI VE SOSYAL KARŞILIĞI

Cihan ÖZAYKAN*

Özet

Bu çalışmada Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat kavramından yola çıkılarak bu kavrama müntesip bireylerin takınması gereken sosyal davranış biçimi ve tavır ele alınmıştır. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat kavramından, bu anlayışın hem dini hem de siyasi boyutları olduğu anlaşılmaktadır. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın sosyal açıdan en dikkat çeken özelliği birleştirici bir anlayışı benimsemesidir. Bu anlayışa mensup bireyler Müslümanları sosyal ve siyasal olarak aynı çatı altında bir araya getirme çabası içerisinde olmalıdırlar. Bunun bir sonucu olarak ilgili anlayışın mensupları kendilerini Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat olarak değil sadece Müslüman olarak isimlendirmelidirler.

Anahtar Kelimeler: Ehl-i Sünnet, Cemaat, Sosyal Tavr.

Abstract

It is understood from Ahlus Sunnah wal Jamaah notion that it has god both religious and political dimensions. The most remarkable feature of Ahlus Sunnah wal Jamaah's socially is to adopt a unifying concept. Persons belonging to this understanding must be in an attempt to bring Muslims together under the same roof with in social and political. As a result of this the members of related understanding must name themselves not as Ahlus Sunnah wal Jamaah but only as Muslims.

Key Words: Ahlus Sunnah, Jamaah, Social Attitude.

---

* Arş. Gör. Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Kelam, cozaykan@bartin.edu.tr

Giriş

Sosyal örgü içerisinde her grubun kendisine biçtiği bir rol vardır. Bu gruplardan her biri ilke, yöntem ve amaçlarını yansıtan bir takım isimler edinirler. İmamiyye, Ehl'ul Adl ve't-Tevhid ve Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat gibi gruplar buna örnek verilebilir.

İslam dininin ilk dönemlerinde Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat terimine rastlanılmamasıyla birlikte “Allah, Muhammed’in (s.a.s) ümmetini sapkınlıkta bir araya getirmez. Allah’ın eli cemaatledir. Ondan ayrılan ateşe duçar olur”¹, “Benim ve Hulefa-i Raşidin’in sünnetine iltizam edin...”² ve “Kim cemaatten bir karış ayrılırsa cahiliye ölümüyle ölür”³ gibi hadislerde sünnetin ve cemaatin teşvik edildiği ve bunlardan yüz çevirenlerin tehdit edildiği müşahede edilmektedir.

Bu tehdit, dini mi yoksa siyasi ve politik bir tehdit mi, sorusuna verilecek doğru cevap Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat teriminin karşılık geldiği mananın açıklığa kavuşması için büyük önem arz etmektedir.

Mantıkçılar “Bir şey için verilen hüküm onun tasavvurunun fer'idir”⁴ demişlerdir. Bu sebeple Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat hakkında itikadi, sosyolojik veya siyasi bir hüküm verilebilmesi için her şeyden önce Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat kavramını anlamak gerekir. Kavramımız mürekkep olduğundan onu oluşturan parçalardan başlamak icap eder.

Ehil: Ehil kelimesi, “Ehl'ul-İslam” kullanımında olduğu gibi bir görüşü ve doktrini özümseme manasında, “Ehl'ur-racül” terkinde

¹ Tirmizi, “ Babu Ma Cae fi Lüzum il-Cemaa”, 2167; İbn Ebi Asım, Ahmed b. Amr eş- Şeybani, es-Sünnet, Beyrut h. 1400, c.1, s. 39.

² Ebu Davut, “ Babun fi Lüzum is-Sünne”, 4607.

³ Buhari, “ Babu Kavlı ün-Nebi (s.a.s) Se Terevne Ba'di...”, 7054.

⁴ Ahdari, Abdurrahman b. Muhammed, Süllem ül-Müevnak, Beyrut 2006, s. 54; Şenkiti, Muhammed el-Emin, Adab ül-Bahsi ve'l Munazara, Kahire 2009, s. 45.

olduğu gibi en yakın çevre manasında ve mensubiyet belirten daha birçok terkip ve manada kullanılır⁵. Buradan yola çıkarak “ehil” kelimesinin “racül” gibi müşahhas şeylere izafe edildiğinde aynı çatı altında bulunmayı, “İslam” ya da “iman” gibi mücerred şeylere izafe edildiğinde ise düşünce birliğini ifade ettiği söylenebilir.

Kur’an-ı Kerim’de yer alan “Kadını dışında onu ve ehlini kurtardık...”⁶ ayetinde ehil kelimesi, aynı çatı altında yaşayanlar manasında kullanılmıştır. Ama Kur’an’ın fiziki olan bu birlikteliği düşünsel birliktelik karşısında mecazi boyuta taşıdığı görülmektedir. Nitekim Nuh’a (a.s) “O, senin ehlinden değil. Çünkü o (onun yaptığı), salih olmayan bir ameldir”⁷ demiş ve Nuh’un (a.s) yanlış tasavvur ettiği bir terim düzeltilerek hakiki manada ehil olmanın kan bağıyla değil düşünce birliği ile sağlanabileceği söylenmiştir.

Ehil kelimesi kullanılırken Kur’an’ın bu hassasiyetine dikkat edilip edilmediği yani sünnet ve cemaat kavramlarının mücerred olup olmadığı, Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat kavramı bir bütün olarak ele alındığında anlaşılacaktır.

Sünnet: Sünnet “senne” fiilinin masdarı olup genel olarak takip edilen yol⁸, bir şeyi yürürlüğe koyma, sürekli tekrar edilen bir davranış biçimi ve genel geçer bir adet⁹ geliştirme manalarında kullanılmıştır. Peygamber (s.a.v) “Kim insanların takip edeceği güzel bir davranış

⁵ Ahmed b. Faris, Mekayis ül-Lüğa, Kahire 2008, s. 58.

⁶ A’raf 7/83; bkz. Hicr 15/60; Neml 27/57; Ankebut 29/32.

⁷ Hud 11/46.

⁸ Razi, İbn Ebi Bekir, Muhtar üs-Sihah, Kahire ts. , s. 317; İbn Manzur, Muhammed b. Mükrim el-Efriki, Lisan ül-Arab, Kuveyt 2010, c. 9 s. 89.

⁹ Cürçani, Seyyid Şerif, Kitab üt-Tarifât, Beyrut 2007, s. 195.

biçimini (sünnet) yürürlüğe koyarsa ...”¹⁰ demiştir. Cahiliye şairlerinden olan Nusayb’ın söylediği şu beyitte de bu anlamda kullanılmıştır:

كأني سننت الحب أول عاشق من الناس إذ أحببت من بينهم وحدي¹¹

(Adeta insanlardan ilk âşık olan ve sevgiyi ilk uygulayan benim. Çünkü insanlar arasında sadece ben sevdim)

Sünnet kelimesi, sözlükte herkese izafe edilebilirken İslam literatüründe sünnetullah dışında dört manada kullanılmıştır. Bunlar; Peygamber’den (s.a.s) nakledilen ve Kur’an’da bulunmayan söz, fiil ve onaylar, bid’at olmayan uygulamalar, sahabelerin yaşayış ve anlayışları¹² ve sahabeden sonra gelen erken dönem âlimlerin metot ve uygulamaları¹³ şeklinde sıralanabilir. Bid’at olmayan şeyleri peygamberden nakledilenlerle özdeşleştirirsek geriye üç kullanım kalmaktadır; Peygamberden, sahabeden ve ilk dönem ulemadan nakledilen gelenekleşmiş uygulamalar. Bu uygulamalar geleneği uygulayan neslin yaşamıyor olmasından dolayı günümüz insanına fikri ve zihinsel davranış modelleri olarak ele alınabilir. Bu sebeple uygulanması talep edilen sünnet mücerred bir kavramdır denebilir.

Sonuç itibarıyla İslam literatüründe sözlük manasına nazaran bir daralmaya maruz kalmıştır. Sözlükte herkese izafe edilebilirken İslam literatüründe sadece peygamber, sahabe ve ilk dönem alimlerine izafe edilmiştir

Cemaat: Cemaat kelimesi, sözlükte ayrılmış olanı bir araya getirme manasına gelen “cem” kelimesinden türetilmiştir¹⁴. Sonradan

¹⁰ Müslim, “Babu Men Senne Sünnenet ...”, 1017.

¹¹ İbn Manzur, c. 9, s. 89.

¹² Şatibi, İbrahim b. Musa, el-Muvafakat, Beyrut 2011, s. 363-364.

¹³ İlyas Çelebi, “Geleneksel Ehl-i Sünnet Anlayışının Günümüzde Yeniden Değerlendirilmesi”, Tarihte ve Günümüzde Ehl-i Sünnet, İstanbul 2006, s. 401

¹⁴ Feyruzabadi, Muhammed b. Yakup, el-Kamus ül-Muhit, Beyrut 2005, s. 710.

kelime asli manasından çıkarılıp bir araya gelenlerin kendisi için kullanılmıştır¹⁵. Yani kelime zamanla toplamdan çıkıp topluma evrilmiş ve bir araya gelen insanları ifade etmiştir.

Huzeyfe b. Yeman¹⁶, Zeyt b. Sabit¹⁷, Ömer b. Hattab¹⁸, Abdullah b. Ömer¹⁹ ve diğer birçok sahabeden cemaati teşvik eden ve ona uymayanları yeren hadisler varid olmuştur. Hadislerde geçen “cemaat” kelimesinin neye tekabül ettiği âlimlerce tartışılmıştır. İmam İbn Cerir et-Taberi (Ö. 310)²⁰ ve Şatibi (Ö. 790)²¹ ilgili hadislerde geçen cemaat kelimesinin ne manaya geldiği konusunda dört görüşün olduğunu söyler²². Bu görüşler; ümmetin çoğunluğu yani sevadı a’zam, ümmetin icması, sahabe toplumu ve lider seçiminde bir araya gelen Müslüman topluluk şeklinde sıralanabilir. Genel olarak İbn ül-Arabi’nin de dediği gibi hadislerdeki cemaat kelimesi, siyak ve sibak göz önünde bulundurulduğunda icma, siyasi bir kişi etrafında bir araya gelenler²³ ve “Kim olursa olsun ümmetimin cemaatini ayırma girişiminde bulunan

¹⁵ İbn Teymiye, Ahmet b. Abdülhalim, Mecmuat ül-Fetava, Medine 1995, c. 3, s. 157.

¹⁶ Buhari, “ Babu Alamat in-Nübuuveti fi'l İslam”, 3606; Müslim, “ Bab ül-Emr bi Lüzum il-Cemaati...”, 1847.

¹⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, Beyrut 2001, Hadis: 114.

¹⁸ Tirmizi, “ Babu Ma Cae fi Lüzum il-Cemaa”, 2165.

¹⁹ Tirmizi, “ Babu Ma Cae fi Lüzum il-Cemaa”, 2167.

²⁰ İbn Hacer, el-Askalani, Feth ül- Bari bi Şerhi Sahih il- Buhari, Lübnan 2007, c. 4 s. 5112.

²¹ Şatibi, el-İ'tisam, Beyrut ts. , c. 1, s. 263.

²² İmam Şatibi bu konuda beş görüş saysa da dördüncü görüşün birinci görüşe veya ikinci görüşe raci olduğunu söyleyerek toplamda dört görüş olduğunu ifade etmiştir denebilir.

²³ İbn ül-Arabi, Ebu Bekir Muhammed b. Abdullah, Arizat ül-Ahvazi, Beyrut 1997, c. 9, s. 9.

kişinin boynunu vurun”²⁴ hadisinde işaret edilen, lider ile toplum arasındaki birlik manalarına hamledilebilir.

Aslında bu manaların her biri diğerini doğurmaktadır. Avam olan halk âlimlere tabidir. Bağımsız olan âlimlerin icması -ki bu icmanın şartlarından biri de özgür düşünme ve görüş beyan etme ortamının oluşturulmasıdır- avamın da icması olarak addedilecektir. Âlimler her hangi bir kişinin hilafete, imamlığa veya devlet yönetimine layık ve ehil olduğu görüşünde uzlaşırlarsa her kesin buna tabi olması ve seçilen lider etrafında bir araya gelmesi gerekecektir.

Görüldüğü gibi tüm görüşler bir araya getirildiğinde her bir görüşün birlik düşüncesinin, birbirinin ardılı olan, değişik basamaklarını ifade ettiği ve cemaatin genel olarak birliği ifade ettiği söylenebilir.

Ehl-i Sünnet: Ehil kelimesi sünnete izafe edildiğinde; peygamber, sahabe ve ilk dönem âlimlerin geleneğine sahip çıkma anlayışında bir araya gelen insanlara tekabül ettiği anlaşılmaktadır. Buradaki bir araya gelme bedenlerin bir araya gelmesi değildir. Dile getirilen anlayışa sahip olanlar farklı iklim ve bölgelerde yaşasalar da, fikri açıdan bir aradadırlar.

Ehl-i Sünnet terimi ilk defa peygambere isnad edilen bir hadiste kullanılmıştır²⁵. Bazıları bu terimi ilk kullanan kişinin Muhammed b. Sirin (33/110) olduğunu söylemişlerdir. İmam Müslim Sahih kitabının mukaddimesinde İbn Sîrin’in şöyle dediğini nakletmiştir: “Eskiden isnadı sormazlardı. Ümmet arasında fitne zuhur edince hadis rivayet edenlere kimden işittiklerini sorup Ehl-i Sünnetin hadislerini kabul edip ehli

²⁴ Müslim, “ Babu Hükmü Men Ferraka Emr el-Müslimin...”, 1852.

²⁵ İbn ül-Esir, Ali b. Muhammed el- Cezeri, el-Kamil fi’ t Tarih, Beyrut 1997, c. 3, s. 170.

bid'atinkini reddettiler"²⁶. Darimi ise bu konuda Hasan el-Basri'ye (21/110) işaret ederek "Ehl-i Sünnet geçmişte azınlıktı. Gelecekte de azınlık olacak..." dediğini nakletmektedir²⁷.

Ehl-i Sünnet kavramının, yukarıda verdiğimiz tanım dışında bid'ata karşı olanlar olarak tanımlanması da mümkündür ki Hasan el-Basri Ehl-i Sünneti aşırı olan ve bid'ata sapanlara tabi olmayan, kendi geleneklerini devam ettirenler olarak tanımlamıştır²⁸. Mevcut olan gelenekten sapma, o geleneğe muhalif bir fikir ortaya atma ve davranış sergileme manasına gelen bid'at, dinde olmayıp dine nispet edilen her şey için kullanılır. Bu tanımdan yola çıkılarak bid'at olan her şeyle mücadele eden toplum ve ulemaya Ehl-i Sünnet denilebileceği söylenebilir. Bir şeyi kendisinden yola çıkarak tanımlamak zıddından yola çıkarak tanımlamaktan daha doğru olduğundan ilk tanımlı baz almanın daha doğru olacağı düşünülebilir.

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat: Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat kavramına temel teşkil eden kelimelerin tek tek ele alınması itibarıyla bu kavramın, sahabe geleneğine sahip çıkan, dolayısıyla bid'atı karşısına alan ve her açıdan ümmetin birliğini savunma düşüncesinde bir araya gelen insan grubunu ifade ettiği anlaşılmaktadır. Kavrama onu oluşturan parçalar bağlamında değil de bir bütün olarak yaklaşıldığında ise farklı bir tanımlamayla karşılaşılması muhtemeldir.

"Ehil" kelimesi, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mensubiyetine sahip kişilerin kendilerini diğer sosyal gruplardan, fikri ve siyasi oluşumlardan ayırdıklarını, fikri ve siyasi çalışmalarını dışsal bir yöntemle yani

---

²⁶ Müslim, " Mukaddime", 27; Hatib el-Bağdadi, el-Kifaye fi İlm ir-Rivaye, Beyrut 1985, s. 150.

²⁷ Darimi, "Babün fi Kerahiyyeti Ehzi ir-Ra'y", 222.

²⁸ Darimi, "Babün fi Kerahiyyeti Ehzi ir-Ra'y", 222.

kendilerini diğer Müslüman akımların dışında tutarak çözmek istedikleri izlenimini vermektedir. Terkipte bulunan cemaat kelimesi ise sünnete tefsir olarak ele alındığında ilgili terim, temel özelliği cemaatin yanında durmak olan sünnete sahip çıkanlar, buna ehliyeti olanlar manasına gelir. Bu okuyuşun sünnet kavramını daraltan salt siyasi bir okuyuş olduğu aşikârdır. Ama bu terimin siyasi boyutları yanı sıra dini boyutlarının olduğu bilinmektedir. Zira Ehl-i Sünnet mensubiyeti sadece siyasette değil muhtelif akide ve salt düşünsel konularda da dile getirilmektedir. Bu nedenle sünnetin, cemaatle eş anlamlı olmadığı söylenebilir. Sünnet, cemaati de kuşatan genel bir dünya görüşü, yaşayış tarzı ve ilmi perspektifi yansıtmaktadır. Cemaat ise daha önce söylendiği gibi genel manada İslam toplum birliğini ifade eden sosyal ve siyasal bir terimdir. Bu çerçevede Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat teriminin, Müslümanların toplumsal bütünlüğünü savunurken gelenekçi tutumdan taviz vermeyen, peygamber, sahabe ve ilk dönem ulemanın akidevi, sosyal ve siyasal geleneğini savunan insan topluluğunu ifade ettiği söylenebilir.

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat ani olan akidevi ve sosyal değişimlere karşı olup, olması gereken siyasal ve sosyal değişimin süreklilik ve istikrar içerisinde gerçekleşmesinden yanadır. Bu sebeple hem akide hem de sosyal düzende hareketliliği esas alan ve ilerlemeci bir yaklaşımı benimseyen grup ya da doktrinler, Ehl-i Sünneti sürekli eleştirmişlerdir. Nitekim İbn Teymiye'nin naklettiği üzere Ebu İshak İbrahim b. Osman b. Dirbas, “Tenzihü Eimmet'iş-Şeria an'il-Elkab iş-Şenia” isimli eserinde bid'at ehlinin Ehl-i Sünnete iftira ederek farklı lakaplar taktığını söyledikten sonra şöyle devam etmiştir: “Rafiziler onları Nevasıb, Kaderiyye Mücbire, Mürcie Şükkak, Cehmiyye Müşebbihe, Ehl-i Kalam Haşviyye, Nevabit, Ğusave ve Ğusr olarak isimlendirmişlerdir”²⁹. Bu

²⁹ İbn Teymiyye, M. Fetava, c. 5, s. 111.

karşılığın başka bir nedeni de ileride göreceğimiz üzere Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat isminin alınması ve Ehl-i Sünnet muhtevasına inanmayan kişi ve grupların “Fırka-i Naciye” dışında tutulmalarıdır.

1. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat Anlayışının Gelişim Süreci

Bir düşünce veya teoriye mensup olan kişiler genelde toplumsal baskı ve çaresizlik durumlarında birleşip bir grup ya da parti olmaya giderler. Gruplaşma sürecinin baskı ve zorlama neticesinde doğduğu varsayılarak bu baskıların ne zaman başladığı ve bu duruma ilk başkaldıranların kimler olduğuna ulaşılabilir. Böylece Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaatin partileştiği döneme inilebilir.

İnsan, tabiatı gereği toplumda yaşar, onu etkiler ve ondan etkilenir. Toplumda cereyan eden hemen hemen her şey genel olarak sosyo-politik bir iradeyi yansıtır. Bazen inanç siyasete yön verirken bazen de siyasi eğilim teorize edilerek inanca yön verir. Yani insan ya inandığı gibi yaşar ya da yaşadığı gibi inanır.

Her inancın pratikte makes bulduğu bir yön vardır. Çünkü inanç ısrarla kendisini ispat etmek ve dışa vurmak ister. Bunun yanı sıra her insan kendi inancını savunduğundan diğer inançları yanlışlar. Çünkü hepsini doğru addederse kendisini, hem yanlışlaması hem de doğrulaması gerekecektir ki bu mümkün değildir³⁰. Sadece kendisinin doğruluğuna inanan insan, ilk başta çevresini sonra toplumunu daha sonra da devletini kendi inancına ve yaşayış biçimine çekmek isteyecektir. Öyleyse her düşüncenin bir şekilde iktidara yön verme eğilim ve potansiyelinde olduğu söylenebilir. Bu sebeple Ehl-i Sünnet anlayışının ilk dönemlerde siyasi bir anlayış ve tavrı temsil etmediği söylenemez. Hele bu anlayış vatandaş ve sosyal varlık niteliklerinden neş'et eden fikri bir eğilimse

---

³⁰ Maturidi, Ebu Mansur, Kitab üt-Tevhid, Beyrut 2006, s. 9; Bağdadi, Abdulkahir b. Tahir, Usul üd-Din, Beyrut 2002, s. 17.

siyasi yönlerden soyutlanmış olarak var olduğunu söylemek sosyal vaktadan oldukça uzak olacaktır. Sahabe nesli için peygamberin sosyal ve siyasal geleneği, bir sonraki nesil için sahabenin peygamberden devraldığı gelenek, sonrakiler içinde ilk üç neslin geleneği hep vahiyden neş'et eden siyasi bir duruşu sergilemiştir. Bizim için burada önem arz eden mesele bu siyasi duruşun partileşme zamanıdır.

İlk dönemlerde akidevi ayrışmaların pek yaşanmadığı ve cemaatin ümmetin çoğunluğunu temsil ettiği söylenebilir. Bu noktada Osman b. Affan'ın öldürülmek istendiği günlerde Abdullah b. Rebah ve Ebu Katade'ye "Cemaate tabi olun" demesi üzerine onların "Cemaatin sana muhalefet edenlerin yanında durmasından korkarız" şeklinde ifade ettikleri endişelerine "Cemaat hangi tarafta olursa olsun onunla birlikte olun"³¹ diyerek cevap vermesi oldukça dikkat çekicidir. Çünkü Osman b. Affan'ın akideye yönelik geliştirilen bir muhalefete cevaz vermesi oldukça uzak bir ihtimaldir.

Osman'ın (r.a) öldürülmesine müteakip meydana gelen bir takım gelişmelerden sonra Muaviye, Ali'ye (r.a) biat etmeyip saltanatını ilan etmiş ve Emevi devri başlamıştır. Emevi döneminde yönetim gelenek dışı uygulamalara girişmiş ve bu uygulamaları destekleyen inançları âlimlere ve halka dayatmıştır. Çünkü siyasetin tabiatında rakip olanı mağlup etme istenci yatar. Bu istenç ahlaktan soyutlandığı zaman durum dokunulmaması gereken dini unsurların tahrifine ve tebdiline kadar varabilir. Bu minvalde Muhammed b. Vaddah (Ö. 123) şöyle demiştir: "Allah'ın kitabı ve peygamberin sünneti değiştirildi. Kanlar dökülüp asil insanlar köle olarak alındı. Şeriatın koymuş olduğu cezai sistem durduruldu. Batıl ehli, ümmetin başına geçti ve dini bilgi konusunda ehil olmayanlar din hakkında konuştu. Günahsız olan insan korktu ve suçlu

³¹ Ma'mer b. Raşid, el-Cami, "Babu Mektali Osman", 20966.

olana güven verildi. Müslümanların yönetimine onlardan en değerli olan insan getirildi³². Bu uygulamalara yapılan teorik itirazlara karşı ortaya atılan gelenekçi söylem ve çıkışların Ehl-i Sünnet anlayışının siyasi olarak sivrilmesine sebebiyet vermiş olması muhtemeldir.

Bu ilmi ve siyasi durum, Ali b. Ebi Talib'in Haricilerle, Abdullah b. Ömer'in de başını Ma'bed el-Cüheni'nin çektiği Kaderiyeyle tartışmasına kadar dayandırılabilir³³. Bu tartışmalar akide görünümünde de olsa aslında siyasi düşünceden neş'et etmiş tavrılardı. Bir manada muhtelif siyasi anlayış ve tutumlar teorize ediliyor, inanç ve iman kalıbına dökülüyordu³⁴. Hiç şüphesiz bu eğilim sadece itikadi karmaşayı değil siyasi bir kaosu da tetikleyecekti ve bunun tahakkuk etmesi çok gecikmedi.

Hasan b. Ali, kaosu ve savaşı engellemek adına hilafetten vazgeçip Hicri 41'de Muaviye'ye biat edince, Muaviye müminlerin emiri olarak isimlendirilmiş ve o seneye cemaat senesi denmişti³⁵. Fakat krallık ve mülk siyasetini kabullenmeyen Hariciler ve halifenin ehlibeytten olması gerektiğini savunan Şia mevcut hükümete karşı siyasi ve bir ölçekte askeri mücadelesini sürdürmüştür.

Muaviye döneminde İslam toplumunun Cemaat, Havaric ve Şia olmak üzere üçlü bir siyasi yapılanmaya büründüğü söylenebilir. Bu dönemde cemaatin genel anlamından sıyrılıp sadece liderin etrafında

³² Muhammed b. Vaddah, el-Bid'a ve'n Nehyü Anha, Cidde 1416, s. 164.

³³ Bağdadi, el-Kifaye fi İlm ir-Rivaye, s. 333.

³⁴ Atay Hüseyin, Kur'an'da İman Esasları, Ankara 1998, s. 141.

³⁵ Taberi, Muhammed b. Cerir, Tarih üt-Taberi, Beyrut 1967, c. 5 s. 324; Mennan el-Kattan, Tarih üt-Teşri el-İslami, Riyad 2002, s. 257.

toplanan topluluk manasına hasredildiği ve halkın çoğunluğu anlamından liderin etrafında birleşen çoğunluğa evirildiği görülmektedir³⁶.

Cemaate yüklenen bu yeni mananın Ehl-i Sünnet tarafından benimsendiği söylenebilir. Bu manada Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, sünnet ve kapsamı daraltılan yeni cemaat anlayışını sentezleyen bir grup olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumun Yezid b. Muaviye'nin imam olarak ilan edilmesiyle başlamış olması muhtemeldir. Buna mebni olarak Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın, "cemaate karşı değiliz ama sünnete rağmen oluşan bir cemaatin de yanında durmayız" diyen bir anlayış olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Muaviye'nin, Yezid'e biat ettiğini ilan etmesiyle birlikte hükümetten razı olmayıp sırf istikrar namına Muaviye'ye biat etmiş olan Hasan b. Ali ve Abdullah b. Zübeyr gibileri tekrar isyan bayrağını kaldırmıştır. O dönemin Medine valisi olan Mervan b. Hakem, Muaviye'in Yezid'e biat ettiği mektubu Medine mescidinde okuyunca Abdurrahman b. Ebi Bekir'in: "Muhammed ümmeti için hayırlı olanı dilemediniz. Muhammed'in ümmetini Hırakılığa (krallık) dönüştürdünüz. Bir Hırakıl öldüğünde diğeri gelecek"³⁷ dediği rivayet edilmiştir. Gerçekten de öyle olmuştur. Peygamber'in soyundan gelenler tahkir edilmiş, mançınıklarla Mekke'ye saldırılmış, sahabe, âlim denmeden muhalif olan her ses, bir şekilde susturulmuştur. Sünnet olan hilafet, yerini zulme ve saltanata bırakmıştır.

Mansur döneminde başlayan ve Me'mun döneminde hız kazanan felsefik hareketlilik Ehl-i Sünnet tarafından tepkiyle karşılanırken, Mutezile gibi felsefeye ve rasyonalizme yakın olup cemaî anlayıştan çok bireyci anlayışa sahip grupların elini güçlendirmiştir. Mutezile

³⁶ Zehebi, Muhammed b. Ahmet b. Kaymaz, Tarih ül-İslam ve Vefeyat ül-Meşahiri ve'l A'lam, Beyrut 1993, c. 4, s.5; İbn Kesir, İsmail b. Ömer, el-Bidaye ve'n Nihaye, Beyrut 1998, c. 6, s. 246.

³⁷ Mennan el-Kattan, s. 258.

âlimlerinin kışkırtmasıyla Ahmed b. Hanbel'in başını çektiği Ehl-i Hadis büyük baskı ve işkencelere maruz kalmıştır.

Mütevekkil al-Allah dönemine gelindiğinde ise durum tam tersine dönmüştür. Mutezilenin ifradı ve taassubu, sünni ifradı doğurmuş; o döneme değin arabulucu ve fitneleri yatıştırıcı tavrın yerini kendisinden başkasını yok sayan partizani bir yaklaşım almıştır. Dönemin Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat imamı olarak addedilen Ahmed b. Hanbel, "Ümmetimden bir grup hak üzere kalacaklardır. Allah'ın emri gelene değin onları yalnız bırakanlar ve muhalifleri onlara zarar veremeyecektir"³⁸ şeklinde varid olan hadiste kast edilenlerin Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat olduğunu söyleyerek³⁹ diğer grupları batıl saymış, sosyal ve siyasal düzlemde onları düşman ilan etmiştir. Otoriteye pek iltifat etmemesiyle birlikte Mütevekkil al-Allah'ın desteğini alan Ahmed b. Hanbel, ister zorla isterse de rıza ile gelsin, Müslümanların biat ettiği kişiye karşı gelmenin helal olmadığını ve bunun Müslümanların gücüne kast etmek anlamı taşıdığını savunarak, bu tür hareketler içerisinde bulunanları tebdî edip, kendi deyimiyile, Ehl-i Sünnet ve't-Tarik dışında tutmuştur⁴⁰. Dönemin otoritesine ve ilk dönem Müslümanların geleneğine bağlılığı ilke edinen bu yeni dini-siyasi fırka, tabiatında güç elde etme çabasını barındıran politik yaklaşımların gereği olarak sünnete uyan ve dolayısıyla kurtuluşa erecek olan tek fırkanın kendileri olduğunu söylemiş⁴¹ ve diğer grupları ya sosyal ya da inançsal tekfire veya tebdî'e tabî tutmuştur.

³⁸ Buhari, " Babu Kavillahi Teala 'İnnema Kavlu Li Şey...", 7460; Müslim, " Babu Kavluhu (s.a.s) ' La Tezalu Taifetün...", 1037.

³⁹ Nevevi, Yahya b. Şeref, el-Minhac fi Şerhi Sahihi Müslim, Amman 2003, s. 1226.

⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, Usul 'üs-Sünne, Riyad 1989, s. 45.

⁴¹ Bağdadi, el-Farkü Beyn el-Firak, Beyrut 1977, s. 304.

2. Ehl-i Sünnet'in Cemaat İlkesi Çerçevesinde Alması Gereken Sosyal Tavır

Ümmetin 73 fırkaya⁴² ya da 72 fırkaya⁴³ bölüneceği ve onlardan sadece birinin kurtulacağını söyleyen hadis, her fırka ve düşüncenin temel meşrulaştırma aracı olmuştur. Ama bu hadis birçok yönden eleştiriye açıktır. Metninde ittirab (tutarsızlık) olmasıyla birlikte İslam ümmetinin Hıristiyan ve Yahudilerden daha fazla ayrıştığını daha fazla bid'at ürettiğini yani Yahudi ve Hıristiyan ümmetinden daha düşük olduğunu gösterir ki bu Kur'an'la çelişen bir durumdur. Bu durum "İnsanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmet oldunuz ki iyiliği emredip kötülükten nehiy ediyorsunuz"⁴⁴ ayetiyle çelişmektedir. Yine vakıa bu sayıları yalanlamaktadır. 73 sayısına ulaşılmış olan dönemlerden günümüze değin yüzyıllar geçmiş ve bu süre içerisinde onlarca hatta yüzlerce yeni fırka türemiştir. Her fırka kendisini "Fırka-i Naciye" yani kurtulacak olan tek fırkaya nispet ederken kendisinin de birçok fırkaya bölündüğünü unutmuştur. Hatta birbirlerini tekfir, tefsik ve tebdî etmişlerdir. İlgili hadis isnad yönünden de tartışmalıdır. İbn Hazm, hadisin isnadına eleştiri getirerek hadisi ahadî hüccet olarak kabul edenlerin dahi bu hadisi kabul etmeyeceğini söylemektedir⁴⁵.

Hiçbir Müslüman fırka kendisinin sapkın ve batıl olduğuna inanmaz. Davranış ve söylemlerinin bid'at olduğunu bilmesi durumunda

⁴² Ebu Davut, "Babu Şerh is-Sünne", 4597.

⁴³ İbn Mace, "Babu İftirak ül-Ümem", 3993.

⁴⁴ Ali İmran 3/ 110.

⁴⁵ İbn Hazm, Ali b. Ahmed ez-Zahiri, el-Fisal fi'n Mileli ve'l Ahvai ve'n Nihal, Kahire ts. , c. 3, s.138. Hadisin senedi sahih olsa dahi bu hadisin kabulü için yeterli değildir. Çünkü isnadın selameti yanında illet ve şuzuz da içermemesi gerekir. Manaya yönelik dile getirilen illetlerin, hadisi makbul tasnifi dışında tutulmaya sebep teşkil ettiği söylenebilir.

hemen terk eder ve beraatini ilan eder. Böyle olunca her fırka kendisinin Kur'an ve sünnete uyduğunu söylerken diğer fırkaları bid'at üretmekle suçlamıştır. Harici olan "Allah'ın emri gelene değin ümmetinden bir grup hak üzerine olacak. Onlara muhalefet edenler onlara zarar veremeyecek"⁴⁶ gibi hadislerle aldığı davranış biçimini desteklerken, isyan etmeyen kişi "Cemaate sarılın, kim bir karış miktarınca cemaatten ayrılırsa İslam kolyesini boynundan çıkarmıştır"⁴⁷ gibi hadislerle dayanmışlardır. Mürcie'den olanlar "Kim samimane bir şekilde Allah'tan başka ilah yoktur derse, zina da hırsızlık da yapsa, cennettir"⁴⁸ hadisine dayanırken onlara muhalefet edenler "Kişi mümin olduğu halde zina etmez"⁴⁹ hadisine dayanmaktadır. Bunun örneklerini çoğaltabiliriz. Görüldüğü gibi her fırka kendisini sünnete nispet etmiştir. Benimsediği hadisi asıl olarak almış ve diğer hadisleri o asla göre tevil etme yoluna gitmiştir⁵⁰.

Her fırka kendisini Ehl-i Sünnet olarak niteleyip karşıt görüşe sahip olanı dışlamış, bir manada sosyal tekfir maruz bırakmış ya da bırakmak istemiştir. Mesela Beyazizade, Selefiye'yi haşviyye olarak isimlendirerek Ehl-i Sünnet'in dışında tutmuştur⁵¹. Buna karşılık İbn ül-Medini'ye: "Ehl-i Cemaatin (Ehl-i Sünnet) görüşü nedir?" diye sorulduğunda Selefiye inancını niteleyerek şöyle cevap vermiştir: "Ru'yete, kelama, Allah'ın semalar üstünde olup arşa istiva ettiğine

⁴⁶ Müslim, " Babu kavluhu (s.a.s) ' La Tezalu Taifetün...", 1920; Tirmizi, " Babu Ma Cae fi'ş Şam", 2192.

⁴⁷ Ebu Davut, " Babün fi Katl il-Havaric", 4758; Nesai, "Ta'zim üs-Serika", 4872.

⁴⁸ Buhari, " Babu Ma Cae fi'l Cenaiz...", 1237.

⁴⁹ Buhari, " Babün Nüba Bi Gayri İzni Sahibihi", 2475; Müslim, " Babu Beyani Enneddine Nasiha", 100.

⁵⁰ Şatbi, İtisam, c. 1, s. 253-254.

⁵¹ Beyzizade, Ahmet Efendi, İşara tül-Meram, Beyrut 2007, s. 123.

inanırlar”⁵². Yine İbn Ebi’z Zemeneyn, Usul üs-Sünne adlı kitabında şöyle demiştir: “Ehl-i Sünnet’in görüşlerinden biri de şudur: Allah arşı yarattı ve ona tüm yaratılanlardan daha yüksek olma özelliği verdi, sonra istediği gibi ona istiva etti”⁵³.

Bu durumun, delilden yola çıkarak teori üretme yerine, bunun tersi olan teori oluşturup ona inandıktan sonra o teori için delil bulma ya da üretme çabasından kaynaklanmış olması muhtemeldir. İslam dünyasında ortaya çıkan sünnet dışı tavırların en büyük sebebi değişik toplumsal ve siyasi nedenlerden ötürü çıkarım ve araştırma metodunda meydana gelen bu sapmadır. Ehl-i Sünnet de siyasi bir aktör olarak bu yanlışlığa çoğu zaman düşmüş ve sünnet kavramının izafe edildiği kişilerin metoduna ve yöntemine muhalif hareket etmiştir.

İlk dönem Ehl-i Sünnet mensuplarının cemaati, ümmetin çoğunluğuna hamlettikleri daha önce söylenmişti. Cemaat sözcüğünün kullanıldığı hadislerden biri de “Allah’tan başka ibadet edilmeye müstehak olan bir ilahın olmadığına ve benim onun elçisi olduğuma şahitlik eden Müslüman bir kişinin kanı ancak şu üç durumda helal olur; cana karşı can, zina yapan dul (erkek veya kadın) ve dinini terk eden, cemaatten ayrılan kişi”⁵⁴ hadisidir. Bu hadiste cemaatten ayrılma dini terkin beyanı olarak varid olmuştur. Hadisteki istisna muttasıldır ve bu dininden ayrılan yani Müslüman toplumunu terk eden kişinin Müslüman olarak itibar görmesine rağmen ölümüne hükmedilmesinin gereğini ifade eder. Burada din inancı değil sosyolojik bir eğilim ve grubu temsil etmektedir denebilir. Osmab b. Affan’ın yukarıda dile getirdiğimiz sözü bu konuda oldukça manidardır. Müslüman-gayri Müslüman

⁵² İbn Teymiyye, el-Fetva’l Hameviyyet ül-Kübra, Riyad 2009, s. 310.

⁵³ İbn Teymiyye, F. Hameviyye, s. 328.

⁵⁴ İbn Mace, “Babu La Yehillu Demu İmriin...”, 2534.

diyalektiğinde cemaati terk eden kişi, ölüme yargısal ve yasal bağlamda mahkûm edilirken, Müslüman-Müslüman karşıtlığında cemaat teşvik edilip cemaatten çıkanın, haklı dahi olsa, sosyal bağlamda ölüme maruz kalabileceği vurgulanmaktadır. Birinci anlamda cemaat grup manasına karşılık gelirken, ikinci anlamda çoğunluğa karşılık gelmektedir. Bundan cemaatin yanında yer almanın, Müslüman-gayri Müslüman karşıtlığında azınlıkta ve güçsüz dahi olsalar Müslümanların yanında yer alma ve onlara destek verme, ama Müslüman-Müslüman karşıtlığında sünneti savunmakla birlikte çoğunluğa karşı isyan etmemek ve bunu çoğunluğun haklı olması adına değil kaosun bertaraf edilmesi adına yapmak manasına geldiği söylenebilir.

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat Mensubiyeti: Sadece inanç ve ibadette değil kişisel ve sosyal yaşamda da Peygambere ve ashabına tabi olmak gerekir. Kişi, inanç ve ibadette Peygambere uyuyor ve fakat sosyo-politik duruşu evrimsel olmaktan çok devrim eksenliyse Ehl-i Sünnete nispet edilse bile gerçek manada Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mensubu değildir. Ebu Mu'ti, Ebu Hanife'ye: “İyiliği emredip kötülükten men eden, birçok kişinin kendisine tabi olduğu ve cemaate karşı çıkan kişinin durumunu doğru buluyor musun” diye sordu. Bunun üzerine O: “Hayır, çünkü onların haramı helal sayma ve kan dökme suretiyle yaptıkları ifsad ifa ettikleri ıslahtan daha fazladır”⁵⁵ buyurmuştur.

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat anlayışının yani farklılıklarıyla birlikte, bid'at ehli dahi olsalar, Müslümanları sosyal ve siyasi olarak bir arada tutmanın ve ayrıştırmamanın gereklerinden biri de Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat ismini almamaktır. Zira bu isim toplumsal bir konumu ve kutbu temsil eder. İmam Evzai'ye hem Ehl-i Sünnet hem de ehli bid'atla arkadaşlık yapan kişinin durumu sorulunca buna çıkışarak “Bu adam hak

⁵⁵ İbn Teymiyye, F. Hameviyye, s. 305.

ile batılı bir araya getirmek isteyen biridir”⁵⁶ cevabını vermiştir. Bu cevap “Bu, kâfirlerin batıla, iman edenlerin ise Rab’lerinden gelen hakka ittiba etmeleri sebebiyledir”⁵⁷ ya da “Ve de ki: Hak geldi ve batıl yok oldu. (hakkın gelmesiyle) şüphe yok ki batıl zaten yok olacaktır”⁵⁸ gibi ayetlere benzemektedir. Ayetlerde Allah’ın emri olan İslam ile küfrün karşıtlığı olarak işlenen hak- batıl karşıtlığı zamanla Ehl-i Sünnet ve ehli bid’at karşıtlığına taşınmıştır.

Bu terimin içerdiği kavramlar masumane de olsa zamanla yasak olan asabiye dönmüş ve evrimsel yaklaşım devrim rengini almıştır. Fizik kuralları da böyledir. Belli bir konumda olduğu varsayılan cismin etrafında mutlaka başka cisimler bulunmalıdır. Çünkü konumlanma izafi bir tasavvurdur ve karşıtlık arz eder ki her karşıtlık ayrışmayı da beraberinde getirir. Yine hariçteki varlıkları birbirinden ayıran şey sahip oldukları farklı niteliklerdir. Bu nitelikler olmasa onları birbirinden ayırt etmek mümkün olmayacaktır. Bu nedenle birlik nefis ül-emir’de yoksa dahi hariçte yani sosyo-politik görünümde farklı niteliklerden soyutlanmakla sağlanabilecektir.

Allah “O, sizi Müslümanlar olarak isimlendirdi”⁵⁹ buyurmaktadır. Peygamber’in (s.a.s) dilinde bu ayet “Ey Allah’ın kulları! Sizi mümin olarak isimlendiren Allah’ın nidasıyla birbirinizi çağırın”⁶⁰ şeklinde ifadesini bulmuştur. Yine Allah “Mü’minlerden iki grup savaştığında onların arasını bulun. Eğer onlardan bir grup diğerine yine saldırırsa, saldıranla Allah’ın emrine dönene değin savaşın. Eğer dönerse aralarını adalet ile bulun ve adaletli davranın. Allah adaletli olanları sever” ve

⁵⁶ İbn Batta, Ubeydullah b. Muhammed, el-İbanet ül-Kübra, Riyad 1988, c. 2, s. 456.

⁵⁷ Muhammed 47/ 3.

⁵⁸ İsrâ 17/ 81.

⁵⁹ Hac 22/ 78.

⁶⁰ Tirmizi, “Babu Ma Cae fi Misli’s Salati...”, 2863.

“Mü'minler kardeştir (düşman olamaz). Öyleyse kardeşlerinizin arasını bulun...”⁶¹ buyurmaktadır. Görüldüğü üzere karşıt görüşlü olan ve hatta birbirleriyle savaşıyor ve aynı zamanda İslâm'a inananların tümü bir isim ve bir düşüncede birleştirilmiştir. O da Mü'min ismi ve iman düşüncesidir. Ehl-i Sünnet âlimleri bunu “ehl-i kible” tabiriyle ifade etmişlerdir. Karşıt görüşlü Müslümanlara bunu hatırlatacak ve arabuluculukta inisiyatif alacak bir üçüncü grup her Müslümana eşit mesafede olan bir grup olmalıdır. Yani itidali esas alan ve sünnet olan orta yolda yürüyen bir grup olmalıdır. Bu grup, birbiriyle çatışan gruplara kardeş olduklarını hatırlatacak ve barıştan başka çarelerinin olmadığını ilzam edecektir. Çatışanlardan her hangi biri bu barış çabalarını hafife alıp halen diğer tarafa saldıracak olursa barış için inisiyatif almış olan cemaat temsilcileri, saldırgan (bâği) olana karşı tavır alacaktır. Ama bunu yaparken sadece toplumsal kaosu önleme ve birliği sağlama gayesini güdeceklerdir. Saldıran tarafla savaşırken kardeşlik hukukunu unutmayacak, kaçmalarına izin verecek ve onların kayıplarına gözyaşı dökülecektir.

Böylesi bir tavrı ihtiva eden bir düşüncenin mensuplarının kendilerini siyasi bir grup olarak belirleyip sadece kendilerinin hak üzerine olduğunu iddia etmesi dediğimiz gibi ilgili muhtevayla çelişir. Hakikatte öyle dahi olsa sadece kendisinin hak üzerinde olduğunu deklare etmesi, ister istemez karşıtlık doğuracak ve asıl siz hak üzere değilsiniz diyerek itiraz eden gruplarla karşılaşacaktır. Çünkü kimse cehenneme ve batıla nispet edilmek istemez.

Sonuç

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'e göre cemaat oluşmadan sünnet korunamayacağı gibi sünnet korunmadan da cemaatin oluşması mümkün

---

⁶¹ Hucurat 49/ 9-10.

değildir. Sünneti yok sayan bir idare ve yönetime hiçbir surette rıza gösterilemez. Onların nazarında bu tutum, yönetimdekiler ve muhalifler Müslüman olup istişareyi sürdürdükleri sürece, sosyo-politik ayrışmaya götürecek bir durum değildir. Fakat bu, sünnete muhalif hareket eden yönetici ve grupların sürekli uyarılmasına engel teşkil etmez. Yani ehl-i bid'atla bir toplum ve ümmet olarak, elh-i kible adı altında bir arada yaşanabilse de bid'atla mücadele devam etmelidir. Bu mücadele devrimsel değil evrimsel nitelikte olup süreklilik arz etmelidir. Yıkamak son çaredir. Esas olan ıslah etmektir ki bu bir süreç işidir ve tedrici yönetime bina edilmelidir.

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat kavramını incelediğimizde ortaya üç mana çıkmaktadır; Aidiyet, gelenek ve birlik. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mensubu kişiler bu manaların işaret ettiği rolü en iyi biçimde oynamalıdır.

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mensubu bireyler, birliği bozacak olan her türlü unsurdan arınmalıdır. Bu nedenle, kendilerini sosyal ve siyasal ayrışmaya sürükleyecek olan Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat isminden kurtulmaları gerekir. Çünkü bu isim asli amaca zarar vermekte, birleştirici olan muhtevaya ayrıştırıcı bir rol biçmektedir. Bu nedenle Ehl-i Sünnet anlayışına mensup bireyler sünnet savunusunu devam ettirmekle birlikte kendileri dâhil sair ehli kibleye sadece Müslüman ismini vermeli ve diğer tüm isimlerden yüz çevirmelidir.

KAYNAKÇA

AHDARİ, Abdurrahman b. Muhammed, Süllem ül-Mürevnak, Beyrut 2006.

İBN FARİS, Ahmed, Mekayis ül-Lüğa, Kahire 2008.

İBN HANBEL, Ahmed, Müsned, Beyrut 2001.

-----, Usul 'üs-Sünne, Riyad 1989.

ATAY, Hüseyin, Kur'an'da İman Esasları, Ankara 1998.

BAGDADİ, Abdulkahir b. Tahir, el-Farkü Beyn el-Firak, Beyrut 1977.

- , Usul üd-Din, Beyrut 2002.
- BAĞDADI, el-Hatip, el-Kifaye fi İlm ir-Rivaye, Beyrut 1985.
- BEYZIZADE, Ahmet Efendi, İşara tül-Meram, Beyrut 2007.
- BUHARİ, Muhammed b. İsmail, Sahih ül-Buhari, Riyad 1999.
- CÜRCANİ, Seyyid Şerif, Kitab üt-Tarifât, Beyrut 2007.
- ÇELEBİ, İlyas, Geleneksel Ehlisünnet Anlayışının Günümüzde Yeniden Değerlendirilmesi “Tarihte ve Günümüzde Ehlisünnet”, İstanbul 2006.
- DARİMİ, Abdullah b. Abdurrahman, Sünen üd- Darimi, Riyad 2000.
- EBU DAVUT, Süleyman b. Eşas, Süneni Ebi Davut, Riyad 1999.
- FEYRUZABADI, Muhammed b. Yakup, el-Kamus ül-Muhit, Beyrut 2005.
- İBN ÜL-ARABİ, Ebu Bekir Muhammed b. Abdullah, Arizat ül-Ahvazi, Beyrut 1997.
- İBN BATTA, Ubeydullah b. Muhammed, el-İbanet tül-Kübra, Riyad 1988.
- İBN EBİ ASİM, Ahmed b. Amr eş- Şeybani, es-Sünnet, Beyrut h.1400.
- İBN ESİR, Ali b. Muhammed el- Cezeri, el-Kamil fi’t Tarih, Beyrut 1997.
- İBN HACER, el-Askalani, Feth ül- Bari bi Şerhi Sahih il- Buhari, Lübnan 2007.
- İBN HAZM, Ali b. Ahmed ez-Zahiri, el-Fisal fi’n Mileli ve’l Ahvai ve’n Nihal, Kahire ts.
- İBN KESİR, İsmail b. Ömer, el-Bidaye ve’n Nihaye, Beyrut 1998.
- İBN MACE, Muhammed b. Yezid er-Rebe’i, Süneni İbn Mace, Riyad 1999.
- İBN MANZUR, Muhammed b. Mükrim el-Efriki, Lisan ül-Arab, Kuveyt 2010.
- İBN TEYMİYE, Ahmed b. Abdülhalim, Mecmuat ül-Fetava, Medine 1995.
- , el-Fetva’l Hameviyyet ül-Kübra, Riyad 2009.
- İBN VADDAH, Muhammed, el-Bida ve’n Nehyü Anha, Cidde 1416.
- el-KATTAN, Mennan, Tarih üt-Teşri el-İslami, Riyad 2002.
- MA’MER b. Raşid, el-Cami (Musannaf Abdürrezzak’la birlikte neşredilmiştir), Beyrut h. 1403.
- MATURİDİ, Ebu Mansur, Kitab üt-Tevhid, Beyrut 2006.
- MÜSLİM b. Haccac, Sahihü Müslim, Riyad 2000.
- NEVEVİ, Yahya b. Şeref, el-Minhac fi Şerhi Sahihi Müslim, Amman 2003.
- NESAI, Ahmed b. Ali, Sünen ün-Nisai, Riyad 1999.
- RAZİ, İbn Ebi Bekir, Muhtar üs-Sihah, Kahire ts.

ŞATIBİ, İbrahim b. Musa, el-İ'tisam, Beyrut ts.

-----,el-Muvafakat, Beyrut 2011.

ŞENKİTİ, Muhammed el-Emin, Adab ül-Bahsi ve'l Munazara, Kahire 2009.

TABERİ, Muhammed b. Cerir, Tarih üt-Taberi, Beyrut 1967.

TIRMİZİ, Ebu İsa Muhammed b. İsa, Cami üt-Tirmizi, Riyad 2000.

ZEHEBİ, Muhammed b. Ahmet b. Kaymaz, Tarih ül-İslam ve Vefeyat ül-Meşahiri ve'l
A'lam, Beyrut 1993.